

ілюстрована історія україни в художньо-історичних образах

ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ББК 22.1я72
УДК 37.075.3
Д13

ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: Ілюстрована історія України в художньо-історичних образах: Хрестоматія/
Д13 Упоряд. Ю. Вовка. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2008. — 152 с.
ISBN 978-966-408-359-8

Уривки з художніх творів, літописів, зразків науково-популярної літератури супроводжено коментарями упорядника, який у такий спосіб прагнув подати історію України від найдавніших часів до Київської Русі.

Книга розрахована насамперед на вчителів та учнів. Сподіваємося, що її з цікавістю і задоволенням прочитають усі, хто любить історію та художнє слово.

ББК 22.1я72
УДК 37.075.3

*Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання
не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді
без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-408-359-8

© Вовк Ю.Й., упорядкування, 2008
© Навчальна книга - Богдан,
макет, художнє оформлення, 2008

ВІДСЛОНИТИ ЗАВІСУ МИНУЛОГО

Час покриває минуле піском забуття.

Час неблаганно стирає з лиця землі племена, народи і цивілізації, розмиває континенти і змінює обриси землі й саме життя до невпізнання.

Минуле живе у міфах і легендах, де неймовірно важко відділити правду від вигадки, реальну дійсність від нашарування пізніших домислів.

Вчені стверджують, що наша цивілізація налічує десятки тисяч років.

На телеекранах демонструються наукові фільми, в яких розповідається про життя динозаврів і мамонтів, що жили на землі 150 мільйонів років тому.

Але що ми знаємо про нашу праісторію, скажімо, до Київської Русі? Що можемо сказати з певністю про скіфів, сарматів чи кіммерійців? Що знаємо про чорноліську і трипільську культури? На жаль, дуже мало. Вчені і письменники намагаються заповнити існуючі прогалини, але наша праісторія ще не написана і, так би мовити, не узаконена. Часто про неї говорять зі скепсисом, недовірою, а то й іронією. Серед відомих учених усе частіше лунають голоси про так звану „змову істориків“, тобто перекручення фактів, приховування справжньої сутності речей, бо комусь не вигідно, аби світові відкрилася велика правда про те, що українська мова — прамова світу, а отже, наша нація — найдавніша на землі, що життя зародилося на київському „золотому щиті“.

У давні часи слов'янське плем'я було розсіяне по всіх землях старого світу. Про те, що слов'яни не тільки не поступалися сусідам в розитку наук і мистецтва, а, навпаки, — випереджували їх, говорить Геродот (48 глава IV книги). „Слов'янська мова була народною, рідною від Каспійського моря до гирла Лаби (Ельби), від Уралу до Адріатичного моря, — наголошує учений Ф. Воланський. — Та й тепер, за винятком небагатьох остзейських провінцій, залишилась у тих краях мовою народною. Як далеко заходило в давні часи поселення слов'ян в Африці, показують слов'янські написи на каменях Нумідії, Карфагена та Єгипту“.

Авторові цієї книги, вчителю-історикю за фахом, Юрію Вовку спала на думку чудова ідея — відтворити давню історію України за допомогою фрагментів художніх творів, написаних талановитими майстрами пера. Він з головою поринув у роботу, зібрав унікальну бібліотечку рідкісних книг — і, як результат, упорядкував цю книгу. Вона нагадує мозаїку, що складається з кольорових шматочків смальти, підібраних з тонким смаком і незрадливим відчуттям доцільності. Книга, яку ви тримаєте в руках, має надзвичайно гармонійну і чітку архітектонічну побудову, тут немає нічого зайвого чи надмірного — все працює на головний задум: якомога ширше відслонити завісу минулого. І головне — вона читається з

нестихаючим інтересом, як пригодницька чи детективна книга. Бо й справді, життя наших далеких прапрацурів було сповнене небезпечних пригод: вони були змушені боротися за місце під сонцем, захищатися від численних ворогів, що прагнули загарбати їхні родючі й Богом дані землі.

Книга подає правдивий образ наших прародичів — винятково мужніх, чесних, сміливих і справедливих. Численні кольорові ілюстрації дозволяють навіть побачити сцени минулого, зримише перенестися уявою в ті суворі часи.

Звісно, це не означає, що вона заповнює всі існуючі лагуни, що подає цілісну картину давнього світу. На жаль, білих плям тут ще достатньо. На сьогодні аналогів подібного видання, скомпанованого оригінально, образно і яскраво-зримо, в Україні немає.

Здається, немає нічого більш хвилюючого і цікавого, як зазирати в майбутнє і минуле. Але якщо прийдеши часи ми можемо тільки уявити, то минуле оживає завдяки численним археологічним знахідкам та свідченням істориків. Опіраючись на них, письменники створюють широкі епічні полотна. З-поміж тих, до кого особливо охоче звертається Юрій Вовк, слід назвати Ліну Костенко, Олександра Олеса, Докію Гуменну, Івана Сенченка, Івана Білика, Валентина Чемериса, Володимира Малика, Дмитра Міценка... Все це імена небуденні, сказати б, знакові у нашій літературі. Саме вони творять особливу ауру цієї книги — світлу, бентежну і життєствердну.

Кожен, хто завдасть собі неважкого труду прочитати цю книгу від початку до кінця, неодмінно звідає відчуття хвилюючої радості, гордості й захоплення минулим свого народу, бо незрівнянно більше було там високого злету духу, героїчних вчинків, високих самопожертв, ніж темних падінь і збочень. Людина, як Боже творіння, на всіх етапах свого становлення гостро відчувала, кажучи словами Е. Канта, моральний закон всередині себе. А якщо помилялася, то гірко розкаювалася і знову поверталася на дорогу добра і любові. Не випадково Геродот писав, що скіфи після смерті ідуть богами в інші галактики.

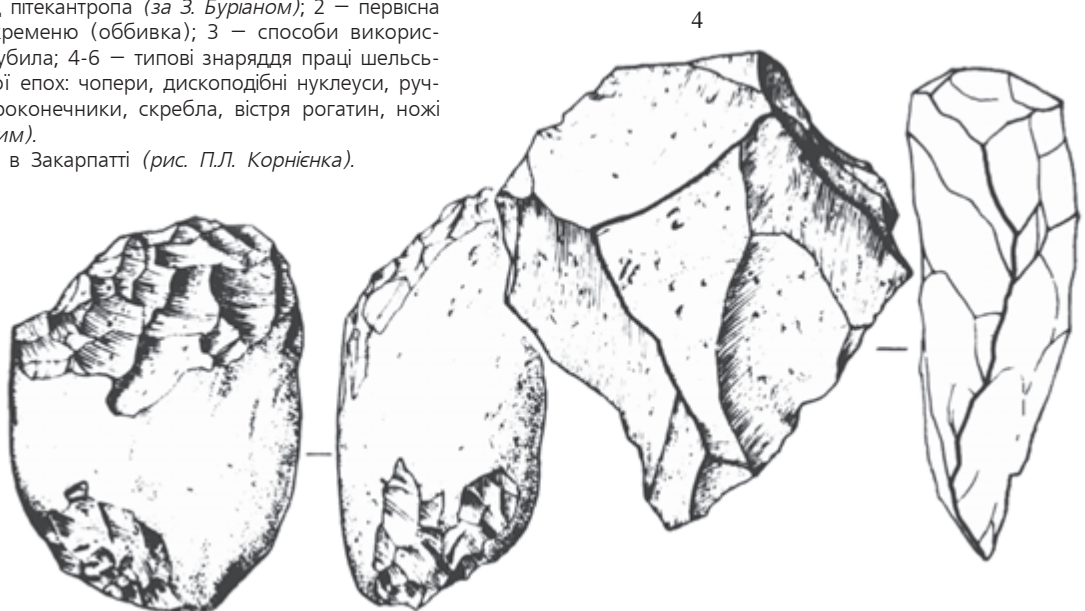
Вивчати минуле цікаво і корисно, повертатися в нього повчально, тому що з віддалі часу все бачиться чіткіше, ясніше і зримише. Історія твориться постійно, історичну тяглість сприймаємо як своєрідну нитку Аріадни. Той, хто не тримає її в руках, чи, іншими словами кажучи, не знає минулого, іде ніби наосліп, навромацки, а в збагаченого досвідом історії ніби відкривається третє око і примножуються сили.

*Петро СОРОКА,
член Національної спілки письменників України, доцент
Тернопільського національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка*

1 – уявний вигляд пітекантропа (за З. Буріаном); 2 – первісна техніка обробки кременю (оббивка); 3 – способи використання чопера та рубила; 4-6 – типові знаряддя праці шельської та мустьєрської епох: чопери, дископодібні нуклеуси, ручні рубильця, гостроконечники, скребла, вістря рогатин, ножі (за В.М. Гладилініним).
Стоянка Королеве в Закарпатті (рис. П.Л. Корнієнка).

Найдавніша людина з'явилася на території України близько 1 млн — 850 тис. років тому. В епоху раннього палеоліту клімат був мінливий — поступове похолодання, яке супроводжувалося утворенням льодовиків, змінювалось періодами потепління.

Заселення України відбувалося з півдня Центральної Європи через Балкани до Передньої Азії.

Найдавніше поселення в Україні відкрито біля с. Королеве Виноградівського району на Закарпатті. На сьогодні відомо понад 30 найдавніших стоянок.

Пралюдей цього часу називають архантропами. Їхні рештки знайдено в різних місцях Європи, Азії, Африки, тому в міру їх виявлення вони отримали різні назви: пітекантроп (мавполюдина), синантроп (китайська людина) та ін.

На вигляд це була досить примітивна істота, хоча за будовою тіла мала велику схожість із сучасною людиною. Пітекантроп був коренастим, низькорослим, порівняно із сучасними людьми, впевнено пересувався на двох ногах. Об'єм мозку становив 800-1100 см³. Мав він похиле чоло, масивний валік над очима, важку нижню щелепу, великі зуби, володів примітивною звуковою мовою.

В оповіданні "Предок" відомий історик, письменник, політичний діяч Михайло Грушевський відтворив важкі умови життя найдавніших людей.

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ТА УМОВИ ЖИТТЯ НАЙДАВНІШИХ ЛЮДЕЙ

Причукнувши в темнім загубленні скель, загородженім буреломом, він сидів, положивши свою голову на коліна, з обличчям, зверненим до мене. Був зовсім голий, тільки стопи ніг були обгорнуті в протерту козячу шкіру; але тіло повністю майже було вкрите буйним темним волоссям, так що ледве перезирало через нього. Таке ж волосся вкривало його широкі, сильно видовжені наперед щелепи і

зверху майже сягало густих брів на широкім, похилім чолі. Виглядав зморено і худо, і незагоєна рана виднілася на його стегні.

Він голодував. Сусіднє вороже плем'я погромило його плем'я. Нелюдськи повбивано багато чоловіків, забрано жінок, а недобитків з давніших місць, багатших дичиною і всякою поживою, вигнано сюди, між ці кам'яністі урвища, де було стільки хижого звіра, що майже неможливо зловити що-небудь людині. І тепер, дрімаючи, він тривожно прислухався до гуркоту каміння на стежці, куди проходили до води мешканці недалекої печери — леви. І рука його механічно стискала палицю з грубо приправленим гостроконечним каменем — його однуку зброю.

Так сидів він довго напроти мене, то дрімаючи злегка, то підіймаючи тривожно голову, щоб прогнати сон, і пильно приглядався перед собою. Чув себе змученим і ослабленим. Порожній шлунок стягався гнітючим болем. Нічний холод потягав дрижаками його тіло. Ніч гнітила його страхом — не тільки присутністю цього близького, а не видкого звіра, а й сама собою, як страшне, загадкове царство злих таємничих сил, що посіли все живе, проглинули сонце — цього царя й володаря світу, й напосілися поморозити, понищити все живе. І з тяжкою нудьгою він поглядав раз у раз у ту сторону, звідки звичайно виходило на світ сонце, вирвавшись із неволі злих духів. Чи вирветься і цим разом, і чи буде ще ясно і тепло? Чи, може, цим разом уже кінець йому? Все зле має, очевидно, велику силу, і більше його, як чогось доброго, на світі. Так рідко можна бути ситим, безпечним, — а так багато всякої небезпеки, вічної муки голоду й страху...

Грушевський М.С. Предок. — К.: Веселка, 1990. — С. 124—125.

Важливу роль у житті наших пращурів відігравав вогонь. Архантропи ще не вміли його видобувати і використовували природний.

Письменник Василь Фіялко у повісті “Оранжеве сонце” розповідає, як у жорстокій, відчайдушній боротьбі зі стихійними силами природи давні люди виборювали собі право на існування і самоутверджувались у цьому Світі.

ВОГОНЬ ЖИТИМЕ!

Вогненні гілки краjali небо і навпіл, і вповодж, і навхрест, ніби карали його за якусь провину, вслід за спалахами били громи, і здавалося, що то важко гупали довбні по велетенських дуплистих деревах, у друзки розбиваючи і протрухнявілі стовбури, і засушені сонцем сучки. Ті небесні спалахи, що з'являлися на мить світові, хоча жажали Е, але водночас у юнакових грудях співзвучно щось відгукувалося їм, адже ж бо він знав: той Вогонь, який жив на небі, був братом чи, може, батьком гоготливого Вогню. Це ж бо він, Вогонь, що так жадібно пожирає дерево, злетів звідти, з неба, злетів, щоб стати оборонцем від печерного лева, а тому лякатися не треба, хіба що дякувати невпинно. І юнак упав навколішки перед Вогнем, який шаленів серед уже почервонілих гілок. Вони тріщали з розпуки, пирскали іскрами, обламувалися і падали додолу, де загрозило сичали і куріли білими димками.

Юнак не підводився, він невідривно дивився на миготливі язики полум'я, сторожко вслухався у незрозумілу мову Вогню — прагнув вихопити з тієї мови щось дохідливе, уловити якийсь знак, повеління чи, може, й прохання...

Дощ лився з неба косими стягами і ніяк не міг загасити полум'я. Врешті хльосткі струмені ослабли, почали стихати і нараз зачестили лише лапасті холодні краплини. Частіше почали падати оповиті їдким синім димом недопалки гілок, на сиву гарячу поверхню попелу сипалися вуглини.

Вогонь почав пригасати. Його язики уже не шугали довкола крони дерева, — вона значно звузилася, — і вже не збиралися у своєму узвишші, щоб уганятися в темінь неба. Тепер Вогонь тримався лише деяких гілок, решта ж їх зникла — згоріла або ж дотлівала долі, а ті, що попригасали, були посмуговані чорною лускою, яка переливалася під вітром червонястими відблесками.

Е усе стояв на колінах, приглядався. Кожен звук багаття збуджував і насторожував. Вогонь утрачав свою силу. Довкола почорнілого стовбура лежали гілки, що попадали, куріли, сичали від вологи, де знову спалахували, щоб одразу ж згаснути назавжди.

Сумно було дивитися Е, як один по одному гасли червоні верткі язики... Усім своїм єством юнак

відчував, що їм не хотілося гаснути, помирати, їм бажалося палати, звиватися, гоготіти, сипати іскрами, куріти чадним духом, та не вистачало вже сили. І небесний Вогонь уже не прозиравав з-за хмар. Він уже був далеко — за лісами і горами, слабко про-світлювався звідти, і голос його, густий і вайлуватий, ледве долинав сюди.

Почав світліти обрій на тому місці, де мало народитися нове розпечене коло. А цей Вогонь мав померти!.. І вже ніщо не може його врятувати. І він, Е, теж безсилий допомогти Вогневі, цій могутній і незрозумілій істоті, що часто злітала з неба. Злітала вона зненацька — щоб спалити чи потрощити, покалічити чи навіть убити на місці!.. Але цього разу Вогонь упав на землю, щоб захистити і обігріти його, Е, щоб викликати у нього напрочуд радісне почуття перемоги над левом!.. Цього разу з неба злетів, певне, добрий Вогонь, добрий саме до нього, Е!.. І те небесне коло, що незабаром мало з'явитися над обрієм, теж є добрим Вогнем, але занадто далеким... Однак його тепло і світло долинають до землі, і ніхто не боїться цього небесного Вогню. А цей Вогонь умирав... Е відчув жаль, йому хотілося надати його вже слабким спалахам сили, завзяття, та не знав, як це зробити.

Небо ще більше просвітліло. Унизу, по схилах у кущах та на деревах, лунко розщebetалося птаство. Воно зустрічало ранок, чекало світла і тепла і тому радісно лементувало.

Вогонь помирав. Він де-де блимав на недотлілих чорних гілках, а їхні уламки, розкидані довкола, лише куріли. Щедро порозсипувані вуглини бралися сизуватим попелом.

Нараз увагу юнака привабили кілька головешок, що лежали одна на одній. З їхнього осереддя, звідки струменів густий димок, несміливо ссянув язичок полум'я і відразу ж погас. Головешки закурили дужче. Е чекав — напружено, сторожко. Сподівався на новий спалах. І знову з диму вимахнув вогник... Так він з'являвся кілька разів, а коли захлинався, головешки куріли ще дужче, ще задушливіше — Вогонь ніби нагромаджував силу, щоб доїсти обвуглені недопалки. І ось головешки таки взялися червонявим полум'ям, що вже не гасло, а горіло рівно, аж лопотіло.

Е пильно споглядав, як Вогонь поглинав свою поживу-недопалки. Вони лунко потріскували, ніби горіти їм було вельми приємно. А може, то була їхня розповідь про щось своє? Гарячі язики полум'я вибирали з них чорне тіло, жадібно злизували його. Недопалки ставали чимраз тоншими і коротшими. Нарешті вони суціль взяли червонястим блиском, порозпадалися на частки. “Невже Вогонь більше не вихопиться з них? — думав юнак. — Той Вогонь, що його порятував, помре? Що робити?.. А коли...” Радісний поклик вихопився з його уст:

Карта 1. Пам'ятки палеоліту України. (Винокур І.С., Телегін Д.Я.)

I – ранній палеоліт; II – середній палеоліт; III – пізній палеоліт.

1 – Королеве; 2 – Рокосове, Малий Раковець; 3 – Берегове; 4 – Замкова Гора, Радванська гора; 5 – Єзупіль; 6 – Касперівці, Лисичники; 7 – Стінка, Хотин; 8 – Бабин; 9 – Молодове I, Ожеве, Кормань IV; 10 – Молодове V; 11 – Лука-Врублівецька; 12 – Сокіл; 13 – Пронятин; 14 – Куличівська стоянка (Кременець); 15 – Липа; 16 – Житомир; 17 – Рихта; 18 – Радомишль; 19 – Кирилівська стоянка (Київ); 20 – Межиріч; 21 – Добранічівка; 22 – Гінці; 23 – Мізин; 24 – Чулатів, Новгород-Сіверський; 25 – Пушкарі; 26 – Володимирівка; 27 – Велика Аккаржа, Усадове; 28 – Іллінка; 29 – Кодак; 30 – Круглик, Військове; 31 – Ненасиць, Кайстрова Балка; 32 – Орел; 33 – Ізюм; 34 – Деркул; 35 – Амвросіївка; 36 – Антонівка; 37 – Підпорожний, Осокорівка; 38 – Кіік-Коба.

– Та ні!.. Вогонь не помре, Вогонь житиме!..

Від сильного збудження юнак умить схопився на ноги. Тепер він знав, що робити!.. Е покладе почорнілі недопалки на червоні вуглини, які ще залишилися де-не-де! І Вогонь перекинеться на них, почне їх їсти!.. Вогонь буде йому такий вдячний!.. І, обпікаючи пальці, Е заходився перекидати головешки, які диміли ще, на червоні вуглини. О, тепер Е здружився з Вогнем!

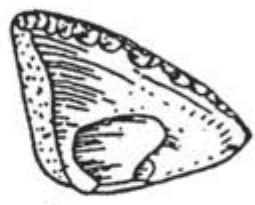

Юнак навіть не відчував болю в попечених пальцях, він напружено чекав, поки Вогонь вийде з вуглин і почне поглинати головешки. Довго чекав хлопець, приглядався до купи почорнілого гамузу, та ось дух Вогню почав густішати, він раз у раз струменів в обличчя, забивав подих і різав очі. Та Е радіс-

но це терпів, бо тепер уже напевне знав – Вогонь оживе, він знову запалає!

Вогонь, сійнувши спершу маленьким язичком, нарешті накинувся на поживу. Е прикладав руки до грудей і, відразу ж відриваючи їх і тремтливо простягаючи до Вогню, урочисто промовив:

– Вогонь – великий войовник!.. Коли Вогонь зривається з неба – хитається земля, тріскаються гори і великі уламки скель падають у глибокі прірви! Вогонь валить могутні дерева, Вогонь розбиває хмари! Вогонь нагонить жах на людей і на звірів! Але Вогонь може бути і добрим. Вогонь порятував Е. Молодий чак хоче укласти спілку з могутнім Вогнем!

5 тис. років тому	НЕОЛІТ		Людина розумна			
7	МЕЗОЛІТ					
10						
35	ПІЗНІЙ					
100	СЕРЕДНІЙ	МУСТЬЄ	Неандерталець			
1 млн років тому	ПАЛЕОЛІТ РАННІЙ	АШЕЛЬ	Пітекантроп			
2,2-5 млн років тому	ОЛДУВАЙ		Людина вміла			

Періодизація кам'яної доби.

Палеоліт — стародавній кам'яний вік (від грецьких слів "палайос" — стародавній і "літос" — камінь) тривав з найдавніших часів до 10 тис. років тому. Знаряддя праці виготовляли, в основному, з кам'яних порід шляхом простого оббивання, а пізніше — ретушуванням.

Олдувай, Ашель, Мустьє — усі ці назви умовні, дані за місцем першого знайдення пам'яток палеоліту.